

Tikrovės mirgėjimas ir prasmės distiliacija. Autentiškos būties postmodernybėje strategijos

Viktorija Damerell

Vilniaus dailės akademija

Maironio g. 6, LT-01124 Vilnius

viktorija.damerell@gmail.com

——— Straipsnyje¹ nagrinėjama būties autentiškumo išgyvenimo ir jo praradimo postmoderniame pasaulyje problemika. Klausinama, ar kritinės minties (akademinio pasaulio, šiuolaikinio meno) kontekste, kur tiesos ir tikrovės reliatyvumas atrodo savaime suprantami, įmanoma iš naujo aktualizuoti anachronistinėmis tapusias sąvokas autentika, transcendencija, tikrumas. Tema tyrinėjama pasitelkiant meninę pačios autorės praktiką, ją apžvelgiant įvairių teorinių svarstymų kontekste. Autorė suformuluoja tikrovės mirgėjimo ir prasmės distiliacijos sąvokas, kuriomis apibūdina lygia-grečiai gyvuojančius skirtingus, racionalumą ir tėkmę apimančius, tikrovės suvokimo lygius bei apmąstymo strategijas.

Reikšminiai žodžiai: tikrovės mirgėjimas, poststruktūralizmas, ironija, nostalgija, Davidas Bohmas, prasmės distiliacija.

¹ Straipsnis parengtas pagal Viktorijos Damerell magistro darbą *Postmoderni būties autentika*, Vilnius: Vilniaus dailės akademija, 2017.

Kūryboje mane įkvepia šiuolaikinio žmogaus būklės nagrinėjimas. Domina atskirumo, svetimumo pasauliui būseną ir tai, kaip ji susijusi su esamu metu, vyraujančia kultūra ir jos istorija. Įvairūs tyrėjai nesutaria, kur slypi pirmosios žmogaus ir gamtos skirties užuomazgos. Vieniems to žymė – pramonės revoliucija, kitiems – Apšvietos amžius, krikščioniškojo dualizmo ar žemdirbystės išigalėjimas ir netgi dirbtinės šviesos atsiradimas² ar bikamerinio proto išnykimas³. Kad ir kaip ten būtų, atskirties paradigma šiuo metu stipriai įsitvirtinusi žmogaus požiūryje į gamtą, į savo kūną ir apskritai į savęs, kaip atskiro individo, suvokimą.

Šį pasaulėvaizdį atskleidžia populiariosios kultūros kūriniai – Georges'o Ballard'o *Super Kanai*, Dave'o Egers'o *Ratas*, Franko Ozo *Stepfordo moterys*, kuriuose tobulas pasaulis vaizduojamas kaip sterilus, be kūniškumo, instinktų, įtampų. Kaip teigė Jeanas Baudrillard'as – gyvename hiperrealybėje, kur padailinti, paryškinti, išvalyti vaizdai tampa tikresni už kasdienybę ir daro įtaką tam, kaip suvokiame tikrovę ir kaip joje veikiame⁴. Įvairūs mąstytojai pastebėjo panašias link to vedančias tendencijas, pavyzdžiui, Michelis Foucault atkreipia dėmesį į požiūrio į beprotybę slinktį ankstyvojoje modernybėje iš natūralios būsenos į marginalizuotą, o vėlyvojoje modernybėje – į patologizuotą⁵. Phillipe'as Ariès tyrinėja, kaip Vakarų kultūroje keitėsi mirties suvokimas – nuo mirties kaip natūralaus reiškinio iki tragizuotos individo baigties⁶. D. H. Lawrence'as aprašo pokyčius, susijusius su visuomenės perėjimu iš pagonybės į krikščionybę – tai, kaip emocinio mąstymo formas pakeitė racionalus alegorinis mąstymas⁷. Šitaip keliaujant per istoriją susidaro išpūdis, jog su modernybe atstumas tarp žmogaus ir aplinkos (tiek gamtinės, tiek kultūrinės) vis gilėja.

Šiame meninio tyrimo tekste aptariu vieną šios tendencijos aspektą, kuris, nors ir atrodo gana nuoseklus, yra dar labai naujas. Transcendencijos reiškiny, dar iki labai netolimos praeities laikytas išskirtiniu žmogiškumo bruožu, šiuo metu bent akademiniam ir šiuolaikinio meno pasaulyje

2 Clark Strand, *Waking Up to the Dark: Ancient Wisdom for a Sleepless Age*, New York: Random House, 2016.

3 Julian Jaynes, *The Origin of Consciousness in the Breakdown of the Bicameral Mind*, New York: Mariner Books, 2000.

4 Jean Baudrillard, *Simulacra and Simulation*, 14 leid., trans. Sheila Faria Glaser, New York: The University of Michigan Press, 2006.

5 Michel Foucault, *History of Madness*, New York: Routledge, 2006

6 Phillipe Ariès, *Mirties supratimas Vakarų kultūros istorijoje*, Vilnius: Baltos lankos, 1993.

7 D. H. Lawrence, *Apocalypse*, London: William Heinemann, 1972.

laikomas gerokai atgyvenusiu. Su transcendentine tikrovės kokybe susiję tabu, griežti papročiai, apibrėžtos tapatybės Vakarų pasaulyje grimzta į praeitį – o su jais ir tikėjimas gilesne, žmogaus protui neprieinama tikrove. Ši tendencija susijusi su tebeplintančiomis tiesos reliatyvizmo, poststruktūralizmo idėjomis, kurių pažangumu ir reikalingumu neabejoju.

Vis dėlto, mano manymu, šiuolaikinis transcendencijos neigimas, kai ši sutapatinama su viešpataujančiomis religinėmis struktūromis, tolygus kūdikio išmetimui su maudynių vandeniui. Transcendencijos idėja man siejasi ne su religija ar ideologija, bet su galimybe, jog žmogaus santykis su pasauliu apima daugiau negu tik fizinį lygmenį. Anot G. Bataille'o, žmogui, kaip racionaliai, darbo efektyvumo sąlygojamai būtybei, reikalinga transformacija, išsilaisvinimas iš efektyviojo pasaulio suvaržymų: būtina peržengti individualų savo ribotumą, nes jis ir yra tikroji transcendencijos prielaida. Šiame kontekste transcendencija – tai grįžimas į natūralų būvį derinyje su žmogaus sąmoningumu, t. y. suvokiamas kontraste su įprastine pragmatiška, normatyvia žmogaus būkle.

Transcendencija – tai pasinėrimo, susijungimo su didesne už individualią egzistenciją būsenai, išeinanti už racionalaus suvokimo ribų. Šią transformacinę būseną galimybę ir nagrinėju savo kūryboje. Taip pat kaip ir G. Bataille'as, nesiekiu jos priskirti konkrečiai tiesos ar moralės artikuliacijai nei susieti su religinėmis tradicijomis. Mane domina vidinis, asmeninis pripažinimas, jog nesame tik racionalios būtybės, ne tik egzistuojame materialioje plotmėje, bet ir turime būtinybę ją peržengti. Šiame tekste bandau atsakyti, kaip apie tokios būtinybės gyvavimą galima kalbėti postmoderniame kontekste. Ar autentiška būtis vis dar yra įmanoma žmogaus ir tikrovės santykiui pasiekus postmodernybės krizę?

Savo meninį tyrimą pradėjau labai intuityviai, neformuluodama konkretaus klausimo, į kurį norėčiau atsakyti. Veikiau pasidaviau būsenai, kurią bandžiau įvardyti, apibrėžti. Tuo metu tyrinėju įvairius poststruktūralistinės minties aspektus: Friedricho Nietzsche's moralės genealogiją, idėją, kad moralė yra ne natūrali žmogaus savireguliacija, o vyraujančios galios interesams tarnaujantis konstruktas⁸. Taip pat su manimi rezonavo idėja, esą tiesa yra politinės ir ekonominės galios reprezentacija, o ne

8 Friedrich Nietzsche, *On the Genealogy of Morals*, Oxford: Oxford University Press, 2009.

universali duotybė⁹. Buvau įkvėpta Jacques'o Derrida logocentrizmo kritikos, dekonstrukcijos, taip pat jo ir Gilles'io Deleuze'o plėtojamos *skirtumo* filosofijos. Šios idėjos davė man įrankius gvildinti ir giliau suprasti socialinę savo šalies gyvenimą, kultūrą, viešosios erdvės politiką. Suvokimas, kad reiškinų prasmė atsiranda tik jų sąryšyje su kontekstu, taip pat visuotinai priimtų tiesų priklausomybė nuo jas interpretuojančio ir fiksuojančio monopolio, paskatino mane į sistemas žiūrėti su nepasitikėjimu, tapatumą laikant tam tikru melu.

Taikydama šį kritinį požiūrį savo aplinkoje¹⁰, į poststruktūralistų idėjas žiūrėjau kaip į reikalingą mąstymo praplėtimą, pasipriešinimą išgalėjusioms mąstymo struktūroms. Toks požiūris natūraliai leido kritišką, reliatyvistinę žvilgsnį priimti kaip dabartinei kultūrinei padėčiai reikalingą atsaką. Man jis atrodė reikalingas ir dėl tam tikro universalizmo – neprieaišumo konkrečioms tradicijoms, kultūriniam apibrėžimams, tapatumui su konkrečia vieta, grupe ir t. t. Mąstymo būdas, atkuriantis kultūrinių situacijų kilmę, atskleidžiantis jų sąlygiškumą, man tapo atspirtimi, leidžiančia argumentuoti kritišką savo požiūrį į socialinius vaidmenis, kasdienius papročius ir t. t. Vis dėlto, nors ir rasdama racionalų savo pozicijos pateisinimą, jaučiau su tuo susijusį trūkumo jausmą, kaip tuo metu atrodė, su ta pozicija racionaliai nesuderinamą ilgesį priklausyti, įsijausti į turimą vaidmenį, pilnai išgyventi *čia ir dabar*, o ne vadovautis kultūriškai primestomis suvokimo schemomis.

Priešindamasi moksliniam metodui, savo kūrybos problemiką nuodugniai išartikuliavau paties meninio proceso metu. Taigi kūrybinės užduotys veikė daugiau kaip mąstymo įrankiai nei kaip hipotezę patvirtinantys eksperimentai¹¹. Kai kalbu apie meninį tyrimą, neturiu omenyje reiškinų tyrinėjimo remiantis tik kūryba. Kartais pradėti kūrinių paskatina tik nuojauta, tiesioginė reakcija į aplinką. Tačiau procese (arba ir gerokai

9 Michel Foucault, *Discipline & Punish: The Birth of the Prison*, trans. Alan Sheridan, New York: Vintage Books, 1995.

10 Dabartinėse socialinėse institucijose nesunku išvelgti sovietinio totalitarizmo minties tąsą – universalia tiesa ir tvarka grįstas struktūras. Daugeliu atvejų po Nepriklausomybės atkūrimo pakito vertybių turinys, bet ne organizavimo, veikimo principai. Populiari to iliustracija galėtų būti Lukiškių aikštės paminklo problema. Nuvertus totalitarinę sistemą simbolizavusį Lenino paminklą, jį norima pakeisti kitu – naują sistemą simbolizuojančiu paminklu. Atsiduriame situacijoje, kur viena binarinė opozicija yra pakeičiama kita, tačiau iš esmės liekame tos pačios stagnuojančių struktūrų problemos lauke.

11 Šią eigą norėtusi palyginti su vilkų gauja medžioklėje – po truputį darydami ratą aplink grobį, plėšrūnai vis siaurina jį tol, kol auka nebegali ištrūkti.

vėliau) tuos kūrinis (ir patirtį juos atliekant) naudoju savo požiūriui atskleisti ir permąstyti, surasti ryšį su man svarbius reiškinius apmąstančiais filosofiniais tekstais. Kartu užsimezga polemika grynai teoriniame lauke, kai ir pati savaip interpretuoju vieną ar kitą filosofinę idėją. Tokiu principu, kai teoriniai svarstymai kaitomi su meno darbų aptarimu, struktūruoju ir šį tekstą. Tai darydama randu sau artimiausią mąstymo liniją, o nuo jos vėl atsispiriu imdamasi naujų kūrinių.

Pirmame skyriuje apibūdinu pradinę meninio tyrimo nuostatą. Aprašau postmodernaus žmogaus strigimą tarp nostalgijos ir ironijos, kai vienu metu ir nebetikima jokiais idealais, ir norima jais patikėti. Antrame skyriuje svarstau poststruktūralios minties galimybių apibūdinti tikrovę ribas bei pateikiu alternatyvią teoriją, kurioje reliatyvumo ir transcendentijos idėjos viena kitai neprieštarauja. Taip pat paaiškinu, kodėl manau, jog poststruktūralios idėjos nepakankamos pasipriešinti galios struktūroms, bei pateikiu galimą atsparumo sistemai scenarijų įvesdama *prasmės distiliacijos* sąvoką. Trečiame skyriuje prieštarauju nuomonei, kad žmogui modernėjant tikras, autentiškas santykis su tikrove nyksta. Į žmogaus ir tikrovės santykį siūlau žiūrėti kaip į nenuspėjamą, spontanišką išsiveržimą per išorinės, iliuzinės tvarkos paviršių. Pristatau su šiuo prasiveržimu susijusią G. Bataille'o *transgresijos* idėją. Taip pat pristatau savo terminą *tikrovės mirgėjimas*, apibūdinantį elemento gyvavimą lygiagrečiai keliose plotmėse, ir svarstau galimybę juos atskleisti žiūrovo žvilgsniui meno kūrinyje.

1. Kritiškumas ir poreikis priklausyti: ironija ir nostalgija

Ilgesį, susijusį su negebėjimu būti dabartyje, kuriuo rėmiausi meninio tyrimo pradžioje, atpažinau ir plačiau, kaip kultūrinį reiškinį. Jį turbūt geriausiai apibūdina postmoderni, arba Douglaso Colino Muecke's žodžiais tariant, atvira ironija, pasireiškianti nesuinteresuotumu, vengimu prisiimti poziciją, buvimu bet kokios situacijos išorėje. Anot jo, yra dvi ironijos rūšys – uždara ir atvira. Uždara – kai ironizuotojas, besivadovaujantis viena įsitikinimų sistema, ironiškai apsimeta prisiimantis varžovų poziciją (pavyzdžiui, vienos politinės ar religinės šakos nariai gali ironiškai išnaudoti savo oponentų įsitikinimus). Atvira – kai ironizuotojas nenori išreikšti

jokių konkrečių įsitikinimų, tačiau įsitikinimus nori ironizuoti iš principo. Tokia ironija puola ne tiek konkretų turinį, kiek patį tikėjimo aktą¹². Atvira ironija – tai reakcija į ištirpusias objektyvaus žinojimo, tapatumo ribas – situaciją, kurią Zygmuntas Baumanas apibūdina kaip takiąją modernybę. Šiomis aplinkybėmis būti „atvirai“ ironiškam – tai sąmoningai pasirinkti aukštesnę, naiviam tikėjimui idealais priešingą poziciją, kuri „neduoda nei pirmo, nei paskutinio žodžio, bet vis tiek turi kažką, ką ironizuotojas žino, o paprastai mirtingieji – ne“¹³.

Tačiau, iš kitos pusės, nors ir savanoriška, ši principingai kritinį atstumą palaikanti nuostata yra ir neišvengiama. Juk netgi pasiilgus stabilios, užtikrinto žinojimo, priklausymo būsenos, sugrįžti į ją nebeįmanoma. Tai būtų tolygu vėl patikėti magišku triuku, pamačius, kaip jam ruošiasi iliuzionistas. Nepaisant neįmanomumo, šis troškimas yra ryškiai matomas mūsų metui būdingoje nostalgijoje. Praeitų dešimtmečių ar šimtmečių įvaizdžių sugrįžimas į dizainą, kiną, architektūrą rodo ankstesnių (tikresnių, pastovesnių) laikų ilgesį.

Postmoderni nostalgija, kaip ir postmoderni ironija, tik iš dalies yra tai, kuo ją vadinome praeityje¹⁴. Šiais laikais nostalgiją galima pavadinti pastišine¹⁵ – ji nebesietina nei su vieta, nei su konkrečiu laiku – jį pakeitė abstraktus praeities suvokimas, kur skirtingi laikmečiai suplakami į vieną nostalgiškai praeičiai susigražinti: Davidas Lynchas, Lana del Ray, Umberto Eco, *Instagram*, retro stiliaus naujų produktų pakuotės ir t. t. nenurodo į konkretų metą, bet greičiau kuria pojūtį anapus šiuolaikybės.

Anot Rogerio Scrutono:

šiuolaikiniai žmonės negyvena dabartyje. Jie išgyvena dabarties praeitiškumą kiekvieną akimirką sutikdami tarsi iš pranašaus ateities taško. Šiuolaikiniai žmonės gyvena taip, tarsi būtų įžengę į dabartį iš ateities; ir net kai jie išgyvena dabarties

12 Douglas Colin Muecke, *The Compass of Irony*, London: Methuen, 1969, p. 274.

13 Svetlana Boym, *The Future of Nostalgia*, New York: Basic Books, 2001, p. 3.

14 Iš pradžių reiškusi ilgesį konkrečiai vietai (1688 m. šveicaras medicinos studentas Johannesas Hoferis suteikė šį pavadinimą namų ilgesio sindromui apibūdinti), vėliau tapo sietina su ilgesiu konkrečiam laikui – jau 1798 m. Immanuelis Kantas pastebėjo, jog žmonės, sugrįžę namo, dažnai nusivildavo, nes iš tikrųjų jie norėjo sugrįžti ne į vietą, bet į laiką. Žr. Helmut Illbruck, *Nostalgia: Origins and Ends of an Uenlightened Disease*, Evanston, Ill.: Northwestern University Press, 2012, p. 127.

15 Pastišas – tai įvairių stilių, meninių dėmenų mišinys arba jų imitacija.

akimirka, pastaroji yra aptraukta praeitiškumo migla ir iš jų rankų iškrinta į beribę prisiminimų ir užmaršties jūrą.¹⁶

Šią tendenciją į dabartį žvelgti taip, tarsi ji būtų praeitis, Fredericas Jamesonas vadina nostalgija dabarčiai. Anot jo, suklastoto istorizmo paklausa kyla iš trivialios vėlyvojo kapitalizmo būties: „Kaip išsaugoti iliuziją, kad dalykai vis dar vyksta, kad įvykiai vis dar egzistuoja, kad vis dar yra istorijų, kurias verta papasakoti laike, kai asmeninių likimų ir individualybių unikalumas, rodosi, išnykęs?“¹⁷ Kita vertus, nors noras išsaugoti iliuziją yra gyvas, šiuolaikinė nostalgija žino, jog galų gale tai – tik iliuzija. Todėl matome, kad nostalgija su ironija glaudžiai susijusi ne tik kaip reakcija į ją – kaip jai priešingos būsenos troškimas, bet ir su tuo, kad ironija tampa atsaku šiai nostalgijai. Vienu metu ir ilgimės tikrumo, ir ironiškai šypsomės žinodami: toks ilgesys – romantiška, pagrindo neturinti idėja. Tokią būseną atskleidė mano kūriniai *Atsidėti, Kas dešimt dienų, Išnykimas*.

Atsidėti

Kūrinys *Atsidėti* atsirado kaip susitapatinimo – tapimo staliumi – fantazija. Staliumi figūrą pasirinkau dėl kelių įsivaizduotų dalykų – mašinalios rutinos, nereflektavimo ir fizinio susitelkimo į tikrovę – trumpai tariant, *tęstinumo* su supančia aplinka. Viena vertus, „stalystę“ įvardijau pasinėrimu į darbą, sunaikinantį kūrybišką, individualią mintį ir nukreipiantį į atlikimą, medžiagiškumą, fizinį įgūdį. Kita vertus, kaip geriausią tokios veiklos rezultata įsivaizdavau susitapatinimą su užtikrinta, savo vieta ir pasaulio tvarka neabejojančia asmenybe, taigi visišką „įkritimą“ į šią veiklą – atsiri-bojant nuo bet kokios kritinės minties, taip pat meno lauko. Kartu šis siekis neišvengiamai turėjo ir priešingą pusę – norą stebėti ir fiksuoti visą šį procesą, o per šią refleksiją – ir ironizuoti.

Kūrinys yra dvidalis: staliumi darbas – kopijavimas ir jo pateikimas meno lauke. Šią prezentaciją sudaro kopijavimo rezultatas – dvi vienodos siuvinų dėžutės: rastas „originalas“ ir mano padaryta kopija – ir vaizdo medžiaga su fiktyvia dokumentika, pasakojančia, kaip, gamindama dėžutės kopija, virtau *meistru* – persikūnijau į originalią dėžutę padirbusį

¹⁶ Roger Scruton, *An Intelligent Person's Guide to Philosophy*, London: Penguin Books, 1999, p. 160.

¹⁷ Fredric Jameson, *Signatures of the Visible*, New York: Routledge, 1990, p. 87.

1.
Viktorija Damerell, *Atsidėti*, 2012, vaizdo kūrinys,
medinės dėžutės originalas ir kopija, autorės
nuotrauka

Viktorija Damerell, *To Devote*, 2012, video piece, the
original and a replica of a wooden box. Photo by the
artist

žmogų [1 il.].

Kas 10 dienų

Kitame bandyme atsispyriau nuo ritualinio kaukės dėvėjimo idėjos. Savo *alter ego* pasirinkau tam tikros socialinės grupės narę – kaip ir staliaus atveju, tai buvo įsivaizduojamas, bet tikrovėje daugybę atitikmenų turintis asmuo. Pagrindinis šios asmenybės mane dominantis bruožas – labai aiškiai išreikštas priklausymas kažkam, ką būtų galima laikyti sąlyginai autsaideriška, gentinę prigimtį turinčia rajonų kultūra. To imtis skatino nostalgiška idėja, jog neabejojimas – ne absoliutus tikėjimas kuo nors, bet paprastas klausimų nekėlimas – tai savotiškas kasdienybės transas, tam tikra „vandens vandenyje“¹⁸ versija. „Kūrinyje“, kurį pavadinau *Kas 10 dienų*, kas dešimt dienų visai dienai įsikūnydavau į šį veikėją, tik vietoj kaukės – garderobą, makiažą, manieras apimantis įvaizdis. Žinoma, tai buvo tik

¹⁸ Nuoroda į G. Bataille'o frazę „kiekvienas gyvūnas pasaulyje yra lyg vanduo vandenyje“. Žr. George Bataille, *Theory of Religion*, trans. Robert Hurley, New York: Zone Books, 1989, p. 19.

2.

Viktorija Damerell, *Kas 10 dieni*, 2013,
performatyvus veiksma, autorės nuotrauka

Viktorija Damerell, *Every 10 Days*, 2013,
a performative act. Photo by the artist

išorinis panašumas – priklausymą liudijantys ženklai neturėjo jokios sąsajos su atitikmeniu tikrovės, kurią ženklino. Nepaisant to, jog šiame veiksme buvo svarbi minėta savihipnozė, siekis peržengti performansą susitapatinant su dėvima kauke – tai vis tiek išliko vaidinimu. Tai buvo asmeninis vaidinimas be žiūrovų (bent jau žinančių, kad jie žiūrovai), nedokumentuotas, meno laukui niekada nesuformuluotas, bet ir nepriklausantis kasdienybei ilgesio pasakojimas. Šiame mano „vaidmenų“ pasirinkime galima matyti sąmoningą nenorą veltis į mistines ar metafizines diskusijas. Nors savo veiksmus ir vadinau ritualiniais, suvokiau ir tokio pareiškimo tuštumą – taip tęsdama nostalgijos ir ironijos kilpą [2 il.].

Išnykimas

Nors ir iš pat pradžių pripažinau šios kilpos neišvengiamumą, pradėjau svarstyti, ar tikrai viską tikrovėje galima vienodai analizuoti ir ar tikrai proto sukurtų struktūrų sąlygiškumas reiškia už šio pasaulio esančios plostmės negalimumą. Svarsčiau, ar mano įsitikinimas tapatybės sąlygiškumu

nepasidarė tapatybe, tai yra tokiu pačiu inertišku tikėjimu, kaip ir visi kiti, kuriuos atmečiau. Šie apmąstymai su dar vienu bandymu intuityviai atvedė prie pastebėjimų apie *tęstinumą* kaip apie *išnykimą*.

Kai įsidarbinau Dailininkų sąjungoje aktų pozuotoja, mano atsakomybei buvo vienintelis veiksmas – sustingti prieš piešėjus viena poza. Šiame keletą mėnesių trukusiame procese supratau, jog mane dominanti *tęstinumo* būseną teoriškai gyvuoja dviem būdais.

Pirmu – su juo susiejau ilgesio pasakojimus ir tapimo pozuotoja intenciją, buvo grįžimas atgal – būseną prieš įgyjant kritinį žvilgsnį prieš tampant sąmoningam. Mano išivaizduojamos staliaus, rajono merginos, pozuotojos tapatybės domino dėl menamo savirefleksijos, reliatyvumo, kritiškumo nesutrikdyto žvilgsnio. Būvimą pozuotoja išivaizdavau kaip ilgą vienodą veiklą – kasdienybės transą. Kaip minėjau, siekis įsigyventi į tokią asmenybę buvo pasmerktas nesėkmei – tai tarsi negalvoti apie dramblių, kai tavęs paprašo apie jį negalvoti. Kitaip sakant, pats neįmanomiausias būdas sustabdyti savirefleksiją – tai sąmoningai jos siekti.

Tačiau netrukus pastebėjau, jog yra ir kitas svarbus – fizinis – pozavimo aspektas. Pozuodama dirbau labai skrupulingai, neleisdama sau pajudėti ir net nutirpusias galūnes pajudindavau tik atėjus pertraukėlei. Šitoks valingas savęs apribojimas ir jo sukeliamas skausmas (pozavimas trukdavo keturias valandas) dėmesį nukreipė į fizinį savęs patyrimą. Buvo nesunku pasiduoti įspūdžiui, kad visų pirma esu kūnas, forma, natūrmortas, kurį reikalui esant galima net kilnoti (kartais būdavau pernešama į kitą vietą su visu stalu). Šią kūniškumo svarbą taip pat siejau su grįžimu – priešprieša mąstymui susitelkus į kūno pojūčius. Teoriškai į tai žvelgiau tarsi į dar vieną mėginimą grįžti į *vandens vandenyje* būvį. Tačiau, praktiškai patyrusi tą akimirką, kai protas nustelbiamas kūno pojūčių, supratau: savasties išnykimas – ne grįžimas, kai iš vieno atimamas vienas ir gaunamas nulis. Greičiau – tai slenkstis į kitokią būtį, kai iš vieno atimamas vienas, tačiau gaunama begalybė.

Nors ir neturėdama įrankių apibūdinti savo patirtį, suvokiau: akimirkai prarasdama savo tapatybę prisiliečiau prie kitokios, neskiriančios, būties. Neskubėjau to pavadinti gilesne tikrove ar transcendencija,

tačiau tai paskatino iš naujo peržvelgti idėjas, iki tol formavusias mano pasaulėvaizdį.

2. Poststruktūralizmo vyravimas ir ar tikrai viską galima analizuoti?

Viena priežasčių, kodėl nelikau abejinga poststruktūralizmo idėjoms ir ėmiausi jų kritikos, buvo jų įsitvirtinimas. Pastebėjau, kad mane asmeniškai paveikusi mąstymo kryptis, jai būdingas reliatyvumas, opozicija bet kokiai sistemai, centrai, tiesai yra labai paplitę ne tik akademiniam lauke ar šiuolaikiniame mene, bet ir būdingi šiuolaikinei politikai bei ekonomikai. Paradoksalu: nors šias teorijas vienija viešpataujančių struktūrų dekonstravimas, jų siūloma pasaulėžiūra pati vis labiau dominuoja. Ir nors jų šalininkai skelbia atvirumą skirtumams, nepasidavimą binarinėms opozicijoms, net ir jie tam tikra prasme jų neišvengia. G. Deleuze'o teoriją, pavyzdžiui, galime laikyti apverstu platonizmu. Propaguodamas takumą, filosofas jį oponuoja struktūrai, skirtumą tapatybei, imanenciją transcendencijai ir t. t. O praktiškai tai atsiskleidžia tuo, kad, poststruktūralistinei tradicijai įsitvirtinant (kaip nutinka išivyraujant bet kokiai tradicijai), kitokie balsai užtildomi – transcendencijos, prasmės, tapatybės idėjos marginalizuojamos ir nepermašomos už šios binarikos rėmų, t. y. tendencingai siejamos su gailios reprezentacija ir socialinėmis struktūromis.

Tačiau tai visai neturi būti vienintelis įmanomas šių idėjų traktavimo būdas. Mūsų suvokimą formuojančių sistemų analizavimas ir atsvara pernelyg struktūruojančiai sąmonei yra reikalinga, bet šitai neprivalo būti taikoma vienodai visur ir visada ir kirstis su galimybe, jog ne viskas pasiduoda dekonstrukcijai arba gali būti paaiškinta remiantis kultūra. Šią galimybę apibūdina R. Scrutonas. Jis teigia, jog konceptai gali būti dviejų rūšių:

Konceptas: žuvis yra pirmojo tipo, konceptas: ornamentas – antrojo. Pasaulį skirstydami į žuvų ir nežuvų, šios perskyros nelaikome sąlygine mūsų dėmesio žuvims išraiška. Greičiau grupuojame dalykus, kurie natūraliai priklauso kartu, net jei ir nežinome, kodėl. <...> Ornamentus vienija tik tai, jog juos naudojame. Būtent

mūsų dėmesys, suinteresuotumas ir sukuria kategoriją. Taigi sąvoka, kaip ir mūsų interesas, abu atsiranda ir išnyksta kartu. Tuo momentu, kai žmonės daiktų nebeskirto į ornamentuotus ir neornamentus, ornamentai kaip sąvoka išnyksta. Visiškai logiška daryti išvadą: jeigu ornamento idėja yra nauja, tai ir ornamentai yra naujas dalykas. Tačiau tokia logika neveiks bandant įrodyti, jog žuvis yra naujas išradimas.¹⁹

Tokiu būdu R. Scrutonas prieštarauja J. Derrida idėjai, jog niekas neegzistuoja už konteksto²⁰, – teigia, kad dekonstrukcija veikia tik tais atvejais, kai dekonstruojami reiškiniai tarpsta kultūros plačiaja prasme lauke. R. Scrutonas taip pat atkreipia dėmesį, jog yra natūralus pasaulis, plytintis už žmogaus suvokimo ribų, tačiau ne mažiau tikras. Jo negalime nepaisyti, tačiau jis neanalizuotinas tais pačiais intelektualiais įrankiais.

Apie pasaulį už žmogaus suvokimo ribų kalba ir fizikas Davidas Bohmas. Jis teigia: žmogus egzistuoja dviejuose lygmenyse, kuriuos vadina *uždarąja tvarka* (angl. *implicate order*) ir *išorine tvarka* (angl. *explicate order*)²¹. Pasak jo, uždarojoje tvarkoje viskas yra viena – tikrovėje atskiros esatys tarpusavyje yra susijusios ne kaip skirtingi dėmenys, sudarantys mechanizmą, bet kaip nedalomos visumos sandai.

Kitai sakant – A nėra paprasčiausiai susijusi su B, bet A ir yra B. Šią teoriją D. Bohmas iliustruoja žuvies akvariume modeliu. Įsivaizduokime, jog stačiakampiam akvariume yra žuvis ir į ją per dvi greta esančias akvariumo briaunas nukreiptos dvi kameros. Žuvies vaizdą jos tiesiogiai transliuoja į kitame kambaryje šalia sustatytus ekranus. Žmogus, nežinantis, kas filmuojama, pažvelgęs į ekranus, matys dvi žuvis. Išsižiūrėjęs įdėmiau, pastebės, jog vienos žuvies judesiai yra susiję su kitos žuvies judesiais ir padarys išvadą – abi žuvis turi tam tikrą tarpusavio ryšį.

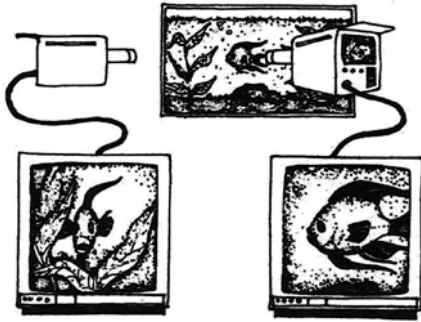
Anot D. Bohmo, šitoki supratimą galima palyginti su kasdieniu tikrovės fragmentavimu ir mums neprieinama Gilesniame jos sluoksnyje esančia visuma. Toji visuma – *holojudėjimas*²² – yra protui įprastai neprieinamas (todėl ir *uždaroji tvarka*) ir nedalomas mūsų patiriamos tikrovės šaltinis. Nors ir nedalomas, jis nėra vienalypis ir nekintantis, o priešingai – yra

19 Roger Scruton, *op. cit.*, p. 35.

20 Jacques Derrida, *Limited Inc*, Evanston, IL: Northwestern University Press, 1988, p. 65.

21 David Bohm, *Wholeness and the Implicate Order*, London: Routledge, 2002, p. 186.

22 *Ibid.*, p. 191.

3.
 Davido Bohmo teorijos iliustracija
 Illustration of David Bohm's theory

nuolatinėje tėkmėje ir kisme. Tuo metu tai, ką suvokiame kaip pasaulį, pasak jo, yra *išorinė tvarka* (angl. *explicate order*), sudaryta iš begalybės abstrakcijų – tai yra dėl mūsų intelekto, kalbos, pojūčių iš tos visumos išskiriamų (angl. to *abstract*) dėmenų. Nors mes tuos dėmenis priimame kaip kažką stabilaus ir atskiro, tai tik sąmonės palaikoma iliuzija.

D. Bohmas prieštarauja klasikinės fizikos modeliui, jog pasaulis sudarytas iš mažų atskirų elementų – kaip kad namas iš plytų. Jis siūlo „susklaidimais ir išskleidimais“²³ grįstą tikrovės modelį ir teigia, kad jokia dalelė neegzistuoja nuolatos ir nenutrūkstamai, tačiau išnyra iš uždarnos tvarkos plotmės ir tuojau vėl į ją sugrįžta. Taigi tai, ką klasikinė fizika priima kaip vientisą elektroną, anot D. Bohmo, yra nuolatinis nuo uždarnos tvarkos neatskiriamų, bet iš jos išskiriamų ir tuoj pat į ją sugrįžtančių elektronų mirgėjimas.

Šį giluminį vientisumą, tai yra dalelių nedalomumą uždarnos tvarkos lygmenyje, mokslininkas iliustruoja Alberto Einsteino, Boriso Podolskio ir Nathano Roseno eksperimentu: du atomai, sudarantys vieną molekulę, yra atskiriami tokiu atstumu, kad tarp jų nutrūktų mechaniniai ryšiai. Neįtikėtina, tačiau atomai vis tiek nenustoja tarpusavyje „bendrauti“ ir daro tai panašiai, kaip minėtos žuvies projekcijos dviejuose ekranuose²⁴. Yra du tokios telepatiškos sąveikos paaiškinimai: arba dalelės komunikuoja didesniu už šviesos greičiu, o tai fizikiniame pasaulyje neturėtų būti įmanoma, arba abu atomai gilesnėje dimensijoje yra ne atskiri elementai, o didesnės visumos dalis [3 il.].

²³ Angl. *enfolding and unfolding*.

²⁴ *Ibid.*, p. 237.

Ši teorija, mano manymu, sujungia paprastai priešingomis laikomas absoliuto ir takumo idėjas, todėl ir vienai, ir kitai suteikia reliatyvumo. Ji parodo, kad mūsų matoma tikrovė yra proto sukonstruota ir palai-koma iliuzija, tačiau ir atskleidžia, jog gilesnėje plotmėje visos atskirtys ir konceptai nebegalioja, viskas yra viena (todėl negali būti jokio racionalaus apibrėžimo). Vis dėlto, nepaisant, jog gilesnėje tikrovėje šių skirčių nėra, protui to suvokimas neprieinamas. Kitaip sakant, kad ir kaip norėtume ma-tyti pasaulį tokį, koks jis yra, iki jo negalime prasiskverbti dėl proto nuolat kuriamų projekcijų.

Poststruktūralizmo neveiksmingumas prieš galios struktūras

Carlas Gustavas Jungas teigė, kad protui reikia susikurti apibrė-žimus, vaizdinius, kad galėtų operuoti nenutrūkstamoje, protu nesuvokia-moje tėkmėje:

Archetipas pirmiausia yra ne tiek mokslinė, kiek tiesioginė ir neatidėliotina psichi-nės higienos problema. Jei neturėtume jokių įrodymų, kad archetipai egzistuoja, jei visi protingi žmonės nepaneigiamai įrodytų, kad nieko panašaus negali būti, tu-rėtume juos tiesiog išrasti.

Anot jo, siekis atsisakyti iliuzijų niekada nebus visiškai sėkmingas, nes jos – neišvengiama ir net būtina žmogaus būties dalis:

Kas nors gali būti tvirtai įsitikinęs, kad neturi jokių religinių idėjų. Tačiau niekas atsiriboti negali nuo žmonijos taip, kad jo neveiktų jos vyraujantis *représentation collective*. Kaip tik žmogaus materializmas, ateizmas, komunizmas, socializmas, li-beralizmas, intelektualizmas, egzistencializmas ir t. t. patvirtina apgaule.²⁵

Su šiuo proto poreikiu apsibrėžti yra susijusi ir kita poststruktūra-listinių idėjų problema. Poststruktūralistinės idėjos prieštarauja mąstymo prigimčiai, todėl niekada negali iš tiesų būti pritaikytos. Vos pamėgintos pritaikyti, vėl pasiduos binarinei logikai ir virs vienos ar kitos sistemos da-limi, taigi nustos takumo. O jeigu jų vaidmuo – tik nuolatinis perklausimas

25 Carl Gustav Jung, *Archetipai ir kolektyvinė sąjmonė*, Vilnius: Margi raštai, 2015, p. 80.

ir niekada – įsitvirtinimas, niekada – nuoseklumas, tai tokios teorijos negali funkcionuoti, nes kažkam funkcionuoti reikalinga tam tikra sistema. Taigi susiduriame su dviem alternatyvomis – arba šios teorijos yra pritaikomos, ir bėgimą nuo galios struktūrų keičia dalyvavimas jose, bet prarandamas revoliucinis šių teorijų pobūdis, arba jos lieka nepritaikomos ir neturi jokios galios ką nors pakeisti – tik atsiriboti.

Pirmąjį variantą matome jau keletą dešimtmečių didžiųjų korporacijų strategijose – takumo, daugialypiškumo, laikinumo, „mažųjų politikos“ bruožai įsitvirtina pakitusiame korporacijų požiūryje į hierarchiją, kontrolę, tapatybę, bet tai nepakeičia dominavimo esmės. To pavyzdys – „Mindvalley universitetas“, akivaizdžiai įkvėptas opozicijos statiškoms struktūroms²⁶. Nors išoriškai jo formatas primena G. Deleuze'o idėjų pritaikymą, projektas vis tiek nekeičia pelno augimu grįstos sistemos – ją tik patvirtina korporacijoms tiekdamas lojalius darbuotojus, o šie tai laiko dar ir didele privilegija.

Apie antrąjį variantą iš esmės kalba G. Derrida – sako, kad dekonstrukcija negali būti taikoma kaip metodas vienai struktūrai pakeisti kita ir apskritai neturi galutinio tikslo:

Negana pasakyti, jog dekonstrukcija negali būti redukuojama iki metodologinės funkcijos arba taisyklių rinkinio ir uni-versaliai pritaikomų procedūrų. <...> Ne tik todėl, kad jai nereikalingas individualus ar kolektyvinis subjektas, kuris imtųsi iniciatyvos ir tai pritaiktų objektui, tekstui, temai, t. t. Dekonstrukcija – tai įvykis, kuris nelaukia apgalvojimo, sąmoningumo ar subjekto organizacijos arba netgi modernybės.²⁷

Nors ši strategija naudojama šiuolaikinių politiškai angažuotų menininkų, iš esmės jie patys atsiduria aklavietėje, nes tokia strategija tik hipotetinė – būdama už komunikacijos ribų, negali kur nors vesti ir negali būti niekaip inicijuojama.

²⁶ Žr. „Mindvalley universiteto“ internetinę svetainę, [interaktyvus], [žiūrėta 2021-03-05], mindvalley.com/u/about.

²⁷ Jacques Derrida, „Letter to a Japanese Friend“, trans. David Wood, Andrew Benjamin, in: *A Derrida Reader: Between the Blinds*, sud. Peggy Kamuf, New York, NY: Harvester, 1991, p. 270–276.

Prasmės distiliacija. Atsparumas abejingume

Šis kritinės pozicijos bejėgiškumas mane privertė domėtis kitomis atsispyrimo struktūroms strategijomis. Stebėdama aplinką supratau, jog tam tikras atsparumas gali egzistuoti būtent nekritiškume. Žmonės, nepretenduojantys į sistemos dekonstravimą ar oponavimą jai, nepatenka į jos matomumo lauką, taigi savo privačioje kasdienybėje apie tai net nesusimąstydami priešinasi vyraujančios galios strategijoms.

Mane sudomino galimybė, kad atsparumas sistemai slypi ne sąmoningoje intencijoje pasipriešinti, bet yra užkoduotas pačiame dominuojamųjų santykiyje su tos sistemos primetamais ir neišvengiamais „produktais“. Nepaisant viešpataujančios jėgos strategijų, dominuojamieji ne prisitaiko prie sistemos, bet sistemą pritaiko prie savo suvokimo, jos produkuojamuose ženkluose rasdami jiems artimus, bet dominuojančios galios nenumatytus aspektus. Tokį reiškinių pavadinau *prasmės distiliacija* – kai iš ženklo, struktūros, kuriai priskiriama viena prasmė, išskiriama kita, jai visai priešinga, tačiau potencialiai jau glūdinti joje.

Viltis nėra strategija

Prasmės distiliacijos idėja buvo įkvėpta mano močiutės ir jos santykio su tinklinio marketingo sistema. Užuoat įsileidusi į jai svetimą ir nesuprantamą verslo sistemą laikydamasi tos sistemos propaguojamo verslo modelio, arba tą sistemą bandžiusi kaip nors demaskuoti, mano močiutė priėmė idėją labai pozityviai, tačiau pritaikė ją prie savo gyvenimo ritmo. Nuoširdžiai norėdama gerų rezultatų versle, ji nusprendė surengti šventę, kuriai parašė scenarijų, pasiruošė specialiai verslo partneriams parašytų dainų, kurios jiems sukėlė lengvą šoką. Vadinasi, tai, kas svetima, ji pavertė savu ir smagiai apsuko daugumos automatiškai priimamas taisykles. Remdamasi šiuo pavyzdžiu, pradėjau eksperimentuoti su galimais „savito skaitymo“, asmeninės interpretacijos scenarijais. Taip atsirado kūrinys *Viltis nėra strategija*. Kadangi tinkliniu marketingu tuo metu užsiėmė visa mano šeima (išskyrus mane), šiame kūrinyje pamėginau perimti močiutės požiūrį ir atrasti savo asmeninį santykį su šia verslo rūšimi. Pasirinkau lipdyti kompanijos parduodamų prekių kopijas iš duonos – tą produkciją perleidau per

4.
Viktorija Damerell, *Viltis nėra strategija*, 2013,
daiktai iš duonos, garso įrašas, autorės nuotrauka

Viktorija Damerell, *Hope is not a Strategy*, 2013,
things made from bread, audio recording. Photo by
the artist

primityvumo, intymumo ir tam tikro sakralumo filtrą. Tai buvo savotiška močiutės santykio su verslo sistema interpretacija, bet virto ir mano asmeniškų ritualų prisijaukinant, kartu ironiškai aproprijuojant man svetimas idėjas. Pavadinimas susijęs su duonos skulptūrėles lydėjusiame motyvaciame kompanijos garso įrašė skambančiu tekstu [4 il.].

Tokio atsparumo reiškinių konceptualizavimą radau Michelio de Certeau knygoje *Kasdienybės praktikos*. Jis prieštarauja mūsų įprastam supratimui, kad kasdienė veikla, buitis tėra nereikšmingas socialinio gyvenimo fonas, ir teigia: ši gyvenimo sritis išlaiko autonomiją prieš visa per-smelkiančias komercijos, politikos ir kultūros jėgas. Ten, kur vartojimas paprastai suprantamas tik kaip pasyvus veiksmas, autorius išvelgia kūrybiškumo ir rezistencijos galimybę. Tai, ką pastebėjau savo močiutės veikloje, M. de Certeau pastebėjo Amerikos autochtonų laikysenoje kolonizatorių akivaizdoje:

Viktorija Damerell — *Tikrovės mirgėjimas ir prasmės distiliacija.*
Autentiškos būties postmodernybėje strategijos

5.
Fiona Hall, *Fall Prey*, 2009–2012,
dOCUMENTA(13)
bienalė, Kaselis, Vokietija,
instaliacija, 2013

Fiona Hall, *Fall Prey*,
2009–2012, installation

Daugiaprasmybė, iš vidaus pakirtusi ispanų kolonistų „sėkmę“ primetant savo kultūrą vietiniams indėnams, yra gerai žinoma. Paklusnūs, netgi sutikdami su pavergimu, jiems primestus ritualus, vaizdinius ir taisykles vis dėlto dažnai paversdavo į kažką visiškai nepanašaus į tai, ką įsivaizdavo jų užkariautojai. Indėnai nukenksmino juos ne atmesdami ar perdirbdami, bet vadovaudamiesi samprata, svetima juos pavergusiai sistemai.²⁸

Panašią strategiją atpažinau ir australų menininkės Fionos Hall instaliacijoje *Fall Prey*. Ji karo elementus, armijos įrankius ir atributus panaudoja mistiniams totemams kurti. Šiuolaikinės technologijos, ginklai, prievartos strategijų simboliai menininkės rankose virsta labai asmeniškai, prisijaukinta medžiaga, pasakojančia mistiškas, archetipines istorijas. Abiem minėtais atvejais kūrinuose svarbus liaudies kūrėjo, mėgėjo saviraiškos aspektas ir su tuo susijęs abejingumas kontekstui, mano manymu, sistemos tikslus paverčia antraeiliais, nukenksmina jų orientavimąsi į tikslą, konkrečią naudą. Žinoma, dėl tokio idėjų traktavimo sistema nėra pažeidžiama ir veikia kaip veikusi. Tačiau tai parodo, kad, be jos, egzistuoja kita, nepriklausoma plotmė, kuri yra spontaniška, nenuspėjama ir atspari manipuliacijoms to net nesiekdama [5 il.].

²⁸ Michel de Certeau, *The Practice of Everyday Life*, trans. Steven Rendall, London: University of California Press, 1988, p. 13.

3. Tikrovės mirgėjimas

Su šios autonomiškos plotmės idėja siečiau ir platesnį savo siekį rasti santykį su postmodernia situacija, kai tikrovės sąvoka nebetenka reikšmės, ir autentiška būtis atrodo neįmanoma. Įžangoje mano minėti M. Foucault, Ph. Ariès, D. H. Lawrence'as ir daugybė kitų mąstytojų įvairiais požiūriais ištyrinėjo silpstantį modernėjančio žmogaus ryšį su tikrove. Dabartinį šio proceso tašką tikriausiai būtų galima apibendrinti J. Baudrillard'o teiginiu, jog problema yra ne tai, kad egzistuoja atstumas tarp suvokėjo ir tikrovės, ir ne tai, jog mūsų matomas vaizdas tos tikrovės neatitinka, bet tai, kad apskritai nebeaišku, kas ta tikrovė yra. Apmąstydamas žmogaus santykį su tikrove istoriniame procese, J. Baudrillard'as išskiria keturias fazes, kaip kito vaizdinio paskirtis tikrovės reprezentacijoje:

[Vaizdinys] tai gilios tikrovės atspindys;
jis maskuoja ir keičia gilią tikrovę
jis maskuoja gilios tikrovės nebuvimą
jis nebeturi jokio santykio su jokia tikrove; jis yra grynas savo paties simuliakras.²⁹

Paskutinę fazę, apibūdinančią dabartį, jis iliustruoja kalbėdamas apie Disneilendą:

Disneilendas egzistuoja tam, kad būtų galima nublėpti, jog „tikroji“ šalis, visa „tikroji“ Amerika ir yra Disneilendas (panašiai kaip kalėjimai veikia tam, kad nublėptų, jog visuomenė iš principo savo banaliu totalumu yra įkalinanti). Disneilendas yra laikomas įsivaizduojamu, jog patikėtume, kad visa kita yra tikra, kai iš tiesų visas Los Andželas ir jį supanti Amerika nebėra tikri, o priklauso hiperrealiai tvarkai, simuliacijų tvarkai. Tai jau nebėra melagingos tikrovės reprezentacijos (ideologijos) klausimas, bet mėginimas nublėpti, jog tikra nebėra tikra, ir išsaugoti patį tikrovės principą.³⁰

Kadangi ši atstumą nuo tikrovės pati išgyvenau ne tiek teoriškai, bet labai asmeniškai, nemažai laiko mėginau suprasti, kada ir iš kur ta atskirtis atsirado. Keliaudama per istoriją į vis tolesnę praeitį radau daugybę

29 Jean Baudrillard, *Simulacra and Simulation*, Ann Arbor, MI: The University of Michigan Press, 2006, p. 6.

30 *Ibid.*, p. 12.

atskirties tendenciją žyminčių lūžių, bet nė vienas neatrodė kaip priežastis, o ne tendencijos pasekmė. Taip priėjau prie minties, jog praeities idealizavimas, mintis, kad „padėtis vis blogėja“ – kad atskirtis didesnė, būtis mažiau autentiška – vis dėlto yra pasaka. Ne todėl, kad, kaip J. Baudrillard'as turbūt pasakytų, tikrovė visada buvo vien konstruktas, tik anksčiau žmonės nekėlė klausimų ir akiai tikėjo Dievu ar ideologija, o todėl, kad atskirties didėjimo akcentavimas nukreipia dėmesį nuo to, jog esminė, žmogų žmogumi daranti savybė – jo sąmonė – ir yra tos skirties sąlyga.

Pritarčiau D. Bohmo minčiai, kad viskas, ką protas ir pojūčiai priima kaip stabilias ir nekintančias esatis, iš tiesų yra fragmentiškos abstrakcijos, sąmonės išgriebtos iš gilesnės tikrovės – *holojudėjimo*, vidinės tvarkos. Tokiu atveju tai, ką J. Baudrillard'as pavadintų vaizdiniais ar simboliais, yra iš principo iliuzija, tačiau kartu turi ir tam tikrą ryšį su gilesne tikrove. Jei tą vidinę tvarką įsivaizduotume tarsi vandenyną, tuomet suvokimą būtų galima palyginti su greitai stingstančios medžiagos pylimu ant to vandenyno. Regimi vaizdai, vartojamos sąvokos, simboliai – tai tarsi bandymas užfiksuoti nuolat vilnijančias bangas: medžiagai sustingus, turime gan tikslią bangos kopiją, tačiau, atsiradus atspaudui, vandenynas nenustoja bangavęs ir keitęs savo pavidalus. Tikrovė, prieinama protui, galėtų būti palyginta su tokių išlajų padengtu vandenyno paviršiumi. Pakėlę tokią išlają, po ja nerasime identiško, bet „originalaus“, tos formos atitiktens – platoniškosios idėjos. Vandenynas yra beformis ir nepasiduoda minties bandymams jį apibrėžti ar įvardyti. Sistemingas mėginimas prasiveržti pro paviršių yra neįmanomas, nes pati sistema stingdo, taigi negali adekvačiai atsilipti į nuolatinį tikrovės kismą. Todėl nesvarbu, kaip toli į praeitį ar į ateitį eitume, kol žmogaus protas veikia šiuo stingdymo principu, tol tikrovę jis pažįsta tik per atstumą ir jaučiasi nuo jos atskiras.

Sekant „anksčiau buvo geriau“ logika, nesunkiai kyla pagunda idealizuoti ir ikisąmoninę būtį. Į palaimingą gyvūnų abejingumą, jokių pastangų nekeliančią darną su gamta dažnai žiūrime kaip į civilizacijos komplikacijų priešnuodį. Tačiau troškimas grįžti į tokią būtį yra paradoksalus, nes joje atsidiūrę nebetektume ir sąmonės, kuri galėtų tą trokštamą būseną įvertinti. Formaliai kalbant, ši būseną gali atrodyti tapati transcendentinei,

protą peržengiančiai patirčiai. Tačiau proto peržengimą šiuo atveju suprantu ne kaip grįžimą į nesąmoningumą, bet priešingai – kaip išsilaisvinimą iš ribotos, proto apibrėžtos būties. Savo tyrinėjimuose G. Bataille'as tai pavadino transgresija.

Transgresija

G. Bataille'as tyrinėjo žmogaus pastangas išsiveržti iš kultūros apibrėžtos kasdienybės suardant ego, tvarką, individualumą. Tokį išsiveržimą jis vadina transgresija. Panašiai kaip D. Bohmas, G. Bataille'as teigia jog žmogaus tikrovė egzistuoja dviejose plotmėse – kasdienėje ir šventinėje. Kasdienė – tai fragmentiška pertrūkių (pranc. *discontinuité*) plotmė, kurioje žmogus iš principo yra atsijęs nuo kitų žmonių: „jo gimimas, jo mirtis, jo gyvenimo įvykiai gali dominti kitus, bet jis vienintelis yra tiesiogiai jais suinteresuotas. Jis gimsta vienas.³¹ Jis miršta vienas. Tarp vieno ir kito yra bedugnė, pertrūkis.³²“

G. Bataille'as teigia, jog tam priešinga būtis (arba tai, kas būčiai priešinga) tęstinumas (pranc. *continuité*) – tai priklausymo, ryšio su visa, kas yra, patyrimas:

Esame atskiros būtybės, nykstančios savo izoliacijoje viduryje nesuvokiamo nuotykių, bet ilgimės prarasto tęstinumo. Mums sunku pakelti atsitiktinį ir laikiną savo individualumą. Su kankinančiu troškimu, kad ši trumpalaikė būtis nesibaigtų, esame apsėsti minties apie pirmąjį tęstinumą, mus jungiantį su viskuo, kas yra.³³

Transgresija, anot jo, yra šį troškimą sekantis veiksmas.

Anot autoriaus, transgresija kildintina iš žmogaus atsiskyrimo nuo gamtos, tačiau ir poreikio vėl su ja susijungti: „Viena vertus, šventasis pasaulis yra nieko daugiau, kaip tik gamtos pasaulis, nesileidžiantis pažabojamas darbo palaikomos tvarkos, tai yra *kasdienės*.“³⁴ Tačiau šventasis pasaulis yra gamtiškas tik viena prasme. Kita jis peržengia, transcenduoja

31 Na gal ir ne visai vienas – dažniausiai dalyvauja ir motina :)

32 Georges Bataille, *Erotism: Death and Sensuality*, trans. Mary Dalwood, San Francisco: City Light Books, 1986, p. 12.

33 *Ibid.*, p. 15.

34 Kasdieniškas – angl. *profane*. Įprastai jis verčiamas kaip šventvagiškas, velniškas, tačiau G. Bataille'as *profane* vartoja pagoniškos sampratos prasme, t. y. kaip kasdienio, darbu ir efektyvumu pagrįsto pasaulio sinonimą.

darbo ir tabu sukurtą pasaulį. Šiuo požiūriu šventasis pasaulis yra kasdienybės neigimas, tačiau ir šventasis pasaulis darbo ir efektyvumo pasauliui skolingas savo egzistenciją.

Šią mintį filosofas kelia iš prielaidos, kad žmogus kaip socialinė būtybė pradėjo vystytis tuomet, kai atsirado religiniai tabu. Pastarieji veikė kaip agresija, smurtą ir gyvuliškų instinktų tenkinimą valdantis mechanizmas, ir tik dėl to žmogus galėjo susitelkti į darbą, naudingą veiklą, augimą³⁵. Nors šitokia reguliacija buvo prielaida žmonių bendruomeniškumui ir darbui dėl bendros gerovės, užgniaužta, iracionalioji žmogaus pusė niekur nedingo. „Tabu yra tam, kad būtų sulaužytas“³⁶, – teigė mąstytojas ir tai grindė mintimi, esą užspausta ši tamsioji pusė neišvengiamai prasiveržia su dar didesne jėga – taip pat, kaip slėgio kompresija sproginą tik padidina. Todėl kai žmogus transgresijos, tabu sulaužymo aktu paneigia savo „žmogiškumą“, priklausymą civilizacijai ir paklūsta instinktams, tai niekada negali reikšti to paties, ką gyvūnui reiškia būti gyvūnu.

Transgresija reikalauja destrukcijos, žmogaus žmogiškumą apibrėžiančių ribų peržengimo, ir tai G. Bataille'as sieja su erotika ir smurtu, o galutinį ir absoliutų jos tašką – su visais skirtis ištirpdančia mirtimi. Erotiką gretina su religija, aukojimo ritualais, nes tiek vienu, tiek kitu atveju tai yra ribos peržengimas, artėjantis prie mirties: „Erotika atveria kelią mirčiai. Mirtis atveria kelią mūsų individualistinių gyvenimų paneigimui.“³⁷ Transgresijos metu žmogus peržengia tiek žmogiškumo, tiek gyvūniškumo ribas, išgyvena ir gyvūnui, ir kasdieniui žmogaus sąmonei neprieinamą „išsižeminimo“, tęstinumo kokybę. Kalbėdamas apie transgresiją filosofas pamini ir poeziją: „Poezija veda ten pat kaip ir visos erotikos formos – į atskirų objektų susiliejimą ir sintezę. Tai veda į amžinybę, į mirtį ir mirtimi – į tęstinumą. Poezija yra amžinybė.“³⁸

Tikrovės mirgėjimas

Permąstyta transgresijos idėją susiejau ne su brutalumu ar destrukcija, bet būtent su tam tikra gyvenimo poezija, pačios patiriamais subtiliais, kokybiniais kasdienybės modalumais. Tokiu atveju kūriniai, kaip ir

35 *Ibid.*, p. 38.

36 *Ibid.*, p. 64.

37 *Ibid.*, p. 24.

38 *Ibid.*, p. 25.

kasdieniai daiktai – tik apvalkalai, tam tikros patirties indai, paprastai užpildomi funkcija, inercija, bet kartais dėl spontaniškai susiklosčiusios situacijos ar kažkodėl pakitusio žvilgsnio tampa *continuité* būvio laidininkais. Ieškodama būdų atliepti šias tėkmės, neapibrėžtumo plotmes, pastebėjau, kaip dažnai menininkų ar mistikų siekiai pavaizduoti „anapusybę“ baigiasi klišinėmis tapusių išraiškų kartojimais. Dėl to savo kūryboje ypač susitelkiau į pastangas sukurti atvirą, ne vaizduojantį, bet kasdienybės, inercijos pertrūkius potencialiai suaktyvinantį lauką ir priėjau prie to, ką pavadinau *tikrovės mirgėjimu*.

Jei įsivaizduosime, kad bet kokia tikrovėje egzistuojanti detalė – ar tai būtų religinė ikona, ar popdaina – pasireiškia tiek sekuliariu, racionaliū, tiek tėkmės ir visumos lygiu, t. y. yra ir ženklas, ir kanalas, turintis ryšį su gilesne tikrove, tuomet tai, kuri iš šių raiškos pusių „nuskaitoma“, priklauso nuo suvokimo būdo. Šį nevienalypio kaitymo potencialą ir pavadinau *tikrovės mirgėjimu*. Jo pavyzdys galėtų būti V. Turnerio aprašyta ankstyvųjų visuomenių vykdyto perėjimo ritualo dalyvių situacija. Perėjimo, virsmo ritualas tokių visuomenių laikytas kaip vykstantis už struktūros, socialinės tikrovės ribų. Ritualo dalyviai netekdavo visuomenėje turimo statuso, pozicijos:

Naujakrikštai kartais apibūdinami kaip „esantys kitoje erdvėje“. Jie dalyvauja fiziniėje, bet ne socialinėje tikrovėje, todėl turi slėptis, nes pamatyti tai, ko nėra, yra paradoksas, skandalas! Ten, kur jie nepatraukiami į šventą slėptuvę, dažnai yra atskiriami kaukėmis ir groteskiškais kostiumais, ištepami baltu, raudonu ar juodu moliu ir panašiai.³⁹

Perėjimo ritualo kaukės ir kostiumai šiuo atveju apima du suvokimus – visuomenei, nedalyvaujančiai rituale ir į jį žvelgiančiai iš išorės, tai veikia kaip ženklas, rodantis konkretų pokytį, ir gali būti siejamas su konkrečia tradicija, kultūra, geografija ir pan. Tačiau tuo pačiu metu kaukė slepia absoliučios nebūties arba absoliutaus potencialo plotmę, kuri iš tiesų išeina iš bet kokių, netgi ritualinio žymėjimo, ribų.

Pirmą kartą sąmoningai patyriau tokį su skirtingais kokybiniais modalumais tuo pačiu metu rezonuojantį reiškinį žiūrėdama Harmony

³⁹ Victor Turner, „Betwixt and Between: The Liminal Period in „Rites de Passage““, in: *Symposium on New Approaches to the Study of Religion. Proceedings of the 1964 Annual Spring Meeting of the American Ethnological Society*, ed. June Helm, Seattle: American Ethnological Society, 1964, p. 20.

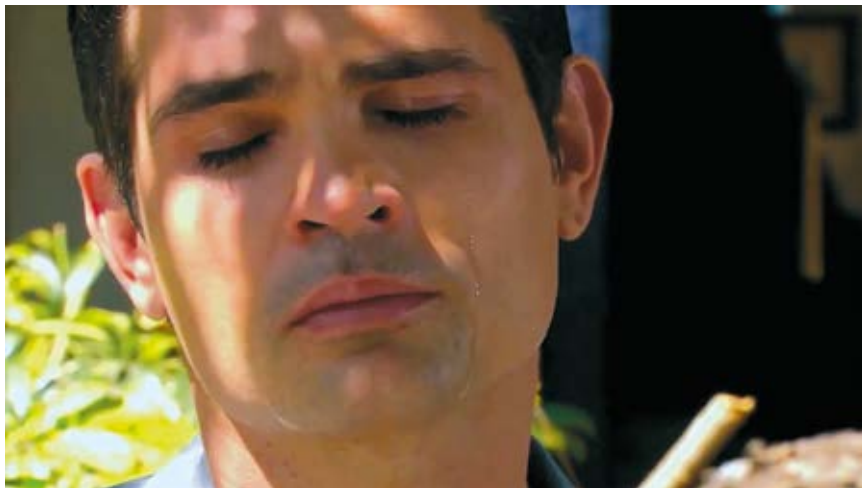
6.

Harmony Korrine, *Laukinės atostogos*, 2012, filmasHarmony Korine, *Spring Breakers*, 2012, a film

Korine'o filmą *Laukinės atostogos*⁴⁰. Šis filmas apie keturias paaugles, apilėšiančias restoraną ir pabėgančias į pajūrį leisti atostogų, viena vertus, gali būti žiūrimas kaip lėkštas, populiariosios kultūros vartotojui pataikaujantis produktas. Kita vertus, jį galima traktuoti ir kaip ironišką šios kultūros kritiką – pradedant naiviais, merginų patirtį sutaurinančiais dialogais, stipriai kontrastuojančiais su tuo metu rodomais jų lankomų masinių vakarėlių vaizdais, ir baigiant vaizdo žaidimų stiliumi nufilmuota merginų įvykdoma žmogžudyste. Šalia šių dviejų plotmių „sumirga“ ir trečia – režisierius subtiliai įpina ribinį sapno ir tikrovės pasaulį, peržengiantį tiek lengvos pramogos, tiek ironijos plotmes. Filmo kulminacija tampa kadras, kai masinės kultūros kliše tapęs Britney Spears hitas virsta kone katarsine patirtimi [6 il.].

Pradėjusi dirbti su *tikrovės mirgėjimo* idėja, savo kūrinčius konstruoju panašiu principu. Kadangi semiuosi iš savo pačios *continuité* patirčių, dažnai pasitaiko, kai dėl jų subtilumo ir neapčiuopiamumo neįmanoma užfiksuoti ir atkurti. Tiesą sakant, suprantu, kad *mirgėjimas* negali būti valdomas ar atvaizduojamas, todėl tai, ką vadinu siekiu atkurti, iš tiesų tampa tam tikra medžiagų manipuliacija, režisūra, tiesos siekiančiu melu. Pavyzdžiui, ieškodama išraiškos būsenai (kurios būtent dėl jos nepasidavimo žodžiams čia ir neapibūdinsiu), pasitelkiau kelių sekundžių ilgio kadra iš vienos *muilo operos*. Jame stambiu planu matomas vyro veidas yra

40 Harmony Korrine, *Laukinės atostogos* (angl. *Spring Breakers*), 2012, filmas.

7.

Viktorija Damerell, *Mmm*, 2017, videoinstaliacija,
autorės nuotrauka

Viktorija Damerell, *Mmm*, 2017, video installation.
Photo by the artist

perkreiptas pernelyg atviro, vulgariomis ašaromis reiškiamo skausmo. Vaizdas rodomas vidutinio senumo televizoriaus ekrane, stoviničiame ant niekuo neišsiskiriančio, tačiau į namų aplinką nurodančio televizoriaus staliuko. Tik užmetus akį, situacija atrodo pažįstama, daugybę kartų matyta, bet, sustojus ties ekranu kiek ilgėliau, pasidaro aišku, kad vaizdas niekur nesirutulioja ir vietoj istorijos perduoda tik menką, ritmiškai pasikartojančią nuotrupą, palydimą negarsaus, tarsi abejojant, nuobodžiaujant ar atsidūstant garsą *mmm* tariančios moters balso⁴¹ [7 il.].

Remdamasi savo vizija, konstruoju vaizdinį, kuris būtų ir pakankamai apčiuopiamas bei lengvai įvardijamas, ir atvertų kelis įmanomus skaitymo būdus. Nors pradedu nuo asmeninės savo skaitymo versijos, siekiu kūrinyje sukurti erdvės, leidžiančios jam skleistis panašiai, kaip D. H. Lawrence'as apibūdina simbolio skeidimąsi: „Simbolio suvokimas yra dinamiškas, vis augantis ir gilėjantis procesas, nesibaigiantis tapsmas. Simbolizuoti – tai tarsi nužymėti transformacijos slenkstį.“⁴² Kūrinio atvirumas, galimybė skleistis įvairiomis kryptimis man atrodo būtina gyvo kūrinio sąlyga. Šiuo metu tai mane labiausiai intriguojanti ir mano tyrinėjimus atitinkanti kūrybinė siekiamybė.

41 Viktorija Damerell, *Mmm*, 2017, videoinstaliacija.

42 D. H. Lawrence, *op. cit.*, p. 95.

Rašydama šį tekstą pamėginau atskleisti savo santykį su kūryba ir per ją vykusį pažinimo procesą. Nors, viena vertus, menas man visada buvo natūrali, į mano pasaulėžiūros procesus integruota gyvenimo sritis, savo kūrinių negalėčiau pavadinti tikslu savaime. Kūriniais nesiekiu aprėpti mane dominančių problemų platybės ar ją kaip nors kitaip įprasminti, ištransliuoti meno žiūrovui. Daugiau tai tarsi šalutinis produktas, atsirandantis eksperimentuojant su supančiu pasauliu ir pirmiausia skirtas mano pačios vartojimui. Šis tekstas buvo mėginimas subjektyvias mano patirtis bei nuojautas priartinti prie racionalaus pažinimo būdo. Tiek menas, tiek filosofija man atrodo vienas kitą papildantys bendravimą įgalinantys įrankiai. Kartu šis tekstas, manau, išryškina ir šių įrankių (galbūt ir žmogaus apskritai) ribotumą pilnai atliepti čia keliamas problemas.

Gauta ——— 2020 11 16

Literatūra

- Ariès Philippe, *Mirties supratimas Vakarų kultūros istorijoje*, vertė Birutė Gedgaudaitė, Dalia Šarkūnaitė, Vilnius: Baltos lankos, 1993.
- Bataille Georges, *Erotism: Death and Sensuality*, trans. Mary Dalwood, San Francisco: City Light Books, 1986.
- Bataille George, *Theory of Religion*, trans. Robert Hurley, New York: Zone Books, 1989.
- Baudrillard Jean, *Simulacra and Simulation*, 14 leid., trans. Sheila Faria Glaser, New York: The University of Michigan Press, 2006.
- Bohm David, *Wholeness and the Implicate Order*, London: Routledge, 2002.
- Boym Svetlana, *The Future of Nostalgia*, New York: Basic Books, 2001.
- Certeau Michel de, *The Practice of Everyday Life*, trans. Steven Rendall, London: University of California Press, 1988.
- Damerell Viktorija, *Postmoderni būties autentiška*, magistro darbas, Vilnius: Vilniaus dailės akademija, 2017.
- Derrida Jacques, „Letter to a Japanese Friend“, in: *A Derrida Reader: Between the Blinds*, red. Peggy Kamuf, New York, NY: Harvester, 1991, p. 269–276.
- Derrida Jacques, *Limited Inc*, ed. Gerald Graff, trans. Jeffrey Mehlman, Samuel Weber, Evanston, IL: Northwestern University Press, 1988.
- Foucault Michel, *Discipline & Punish: The Birth of the Prison*, trans. Alan Sheridan, New York: Vintage Books, 1995.
- Foucault Michel, *History of Madness*, ed. Jean Khalifa, trans. Jonathan Murphy, New York: Routledge, 2006.
- Illbruck Helmut, *Nostalgia: Origins and Ends of an Unenlightened Disease*, Evanston, Ill: Northwestern University Press, 2012.
- Jaynes Julian, *The Origin of Consciousness in the Breakdown of the Bicameral Mind*, New York: Mariner Books, 2000.
- Jameson Fredric, *Signatures of the Visible*, New York: Routledge, 1990.
- Jung Carl Gustav, *Archetipai ir kolektyvinė pasąmonė*, vertė Austėja Merkevičiūtė, Vilnius: Margi raštai, 2015.
- Lawrence D. H., *Apocalypse*, London: William Heinemann, 1972.
- Muecke Douglas Colin, *The Compass of Irony*, London: Methuen, 1969.
- Nietzsche Friedrich, *On the Genealogy of Morals*, trans. Douglas Smith, Oxford: Oxford University Press, 2009.
- Scruton Roger, *An Intelligent Person's Guide to Philosophy*, London: Penguin Books, 1999.
- Strand Clark, *Waking Up to the Dark: Ancient Wisdom for a Sleepless Age*, New York: Random House, 2016.
- Turner Victor, „Betwixt and Between: The Liminal Period in „Rites de Passage““, in: *Symposium on New Approaches to the Study of Religion. Proceedings of the 1964 Annual Spring Meeting of the American Ethnological Society*, ed. June Helm, Seattle: American Ethnological Society, 1964, p. 4–20.

Summary

The Flickering of Reality and the Distillation of Meaning. The Strategies of Authentic Existence in Postmodernity

Viktorija Damerell

Keywords: flickering of reality, poststructuralism, irony, nostalgia, David Bohm, distillation of meaning.

By this text I question if authentic existence is possible in the presence of a crisis of the *real*. I also inquire whether the post-structural thought could be compatible with the ideas of deeper realms and transcendence. I discuss the possibility of existence that cannot be grasped by the human mind, as presented in the theories of Roger Scruton and David Bohm. I also criticise the post-structural way of thinking as incapable to oppose the dominant structures. I introduce the term *the distillation of meaning* to describe a situation when a cultural sign is not used in a way that is defined by a system and provokes the user to ascribe totally different meanings and feelings to it. In response to the belief that existence is becoming less and less authentic, I discuss how the theoretical perspective of implicate and explicate orders proposed by Bohm allows us to articulate the relation between an individual and reality outside of qualitative categories such as progress or regress. Based on this, I make a conclusion that the same element of reality can exist as much on the plane of rationality as on the plane of flow. In an attempt to name this phenomenon, I introduce the term *the flickering of reality*.